

УДК 005.332.2:005.44

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ НА ШЛЯХУ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПЕК У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

А.С. Полянська

ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, тел. (0342) 23557,
e-mail: parvs@ukr.net

З метою забезпечення реалізації змін, що забезпечують процеси розвитку підприємств нафтогазового комплексу пропонуються узагальнення особливостей зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах даної галузі на основі виділення тих аспектів такої діяльності, що найбільше сприяють інтеграційним процесам. У статті розглянуто теоретичні й практичні аспекти здійснення різних видів зовнішньоекономічної діяльності в процесі реалізації стратегічних програм розвитку та міжнародних домовленостей у контексті розвитку нафтогазового комплексу. Досліджено особливості та пріоритети зовнішньоекономічної діяльності галузевих підприємств. Обґрунтовано вагомість підвищення ефективності роботи підприємств галузі для рівноправної участі у міжнародній кооперації, зв'язках, співпраці за рахунок зміцнення їх внутрішнього та зовнішнього потенціалу. Запропоновані напрями та шляхи успішного функціонування сфери зовнішньоекономічної діяльності в досягненні цілей розвитку підприємств нафтогазового комплексу.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, інтеграція, міжнародна кооперація, міжнародне законодавство, ефективність підприємств, нафтогазовий комплекс.

С целью обеспечения реализации изменений, которые сопровождают процессы развития предприятий нефтегазового комплекса, предлагаются обобщения особенностей внешнеэкономической деятельности на предприятиях данной отрасли на основе выделения тех аспектов такой деятельности, которые более всего содействуют интеграционным процессам. В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты осуществления разных видов внешнеэкономической деятельности в процессе реализации стратегических программ развития и международных договоренностей в контексте развития нефтегазового комплекса. Исследованы особенности и приоритеты внешнеэкономической деятельности отраслевых предприятий. Обоснована необходимость повышения эффективности работы предприятий отрасли для равноправного участия в международной кооперации, связях, сотрудничестве за счет укрепления их внутреннего и внешнего потенциала. Предложены направления и пути успешного функционирования сферы внешнеэкономической деятельности в достижении целей развития предприятий нефтегазового комплекса.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, интеграция, международная кооперация, международное законодательство, эффективность предприятий, нефтегазовый комплекс.

In order to implement changes for ensuring development processes of oil and gas complex enterprises the generalization of the features of international economic activity at the industrial enterprises is suggested on the base of selecting such aspects that mostly contribute to the integration processes. The article deals with theoretical and practical aspects for implementation of various types of international economic activity in implementing the process of the strategic development programs and international agreements in terms of the oil and gas industry development. The features and priorities of the international economic activity of the certain branches' enterprises are considered. The importance of enterprise efficiency is grounded for the equal participation in international cooperation, relations and cooperation by strengthening their internal and external potential. To achieve the goals of oil and gas enterprises' development the directions and ways of the international economic activities successfully functioning are offered.

Keywords: the international economic activity, integration, international cooperation, international legislation, the efficiency of the enterprises, oil and gas complex.

Актуальність. Розвиток ринкових відносин в Україні, необхідність входження країни у світові інтеграційні процеси, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), надання підприємствам і організаціям, що виробляють конкурентноздатну продукцію права виходу на світовий ринок вимагають визначення пріоритетів ЗЕД в сучасних умовах. Участь підприємств в інтеграційних процесах підвищує вагомість питання пошуку напрямів та шляхів активізації зовнішньоекономічного напрямку їх діяльності. Проблема зміцнення стратегічної позиції нафтогазового комплексу України в економіці країни на основі врахування сучасних

тенденцій зовнішньоекономічної діяльності підприємств викликає сьогодні велику практичну зацікавленість і актуальність.

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси активізують зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних підприємств нафтогазового комплексу за рахунок стратегічної важливості вирішення таких питань: пошук шляхів диверсифікації нафтогазової сировини для зменшення залежності від одного джерела постачання; техніко-технологічне оновлення обладнання на згаданих підприємствах за рахунок поширення сучасних фінансово-інвестицій-

них інструментів, зокрема лізингу, трансферту технологій, спільної інвестиційної діяльності; використання потенціалу кооперування і спеціалізації у вирішенні окремих виробничо-технічних завдань галузі; заснування спільного бізнесу; участь у міжнародних інвестиційних проектах. Зазначені питання тісно пов'язані із ЗЕД та вимагають додаткового їх дослідження у контексті інтеграційних процесів на основі розроблення практичних рекомендацій, що дозволять активізувати та значно підвищити ефективність даної сфери діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку економіки в контексті глобалізаційних процесів вже тривалий час знаходяться в полі зору дослідників-економістів. Серед вітчизняних учених необхідно виділити публікації: Є.І. Крижанівського, П.Ф. Гожика [2], В. Дем'янюка [5], В.М. Геєця [1], І.М. Карпа [8], Л.М. Уніговського, В.В. Частухіна, О.В. Лактіонова, Н.В. Куцана [11].

Необхідність інтеграції України до світового економічного простору не викликає заперечень серед вітчизняних науковців, фахівців галузі, керівництва уряду. Проте реалізація даного завдання є нелегкою справою й потребує подальшого наукового дослідження. Прагнення стати повноправним учасником міжнародних економічних відносин вимагає розроблення тактики і стратегії входження у світові господарські структури. Водночас, вітчизняна економіка стикнулася з кризою, яка довела, що стара зовнішньоекономічна модель, яка на попередньому етапі розвитку головним чином базувалась на товарообмінних процесах, в умовах прискореної глобалізації виявилася неефективною. Економіка України перебуває під впливом складних світових процесів. Тому чимало аспектів наукової проблеми удосконалення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств у контексті інтеграційних процесів на сучасному етапі залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті. Метою написання статті є визначення особливостей зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах нафтогазового комплексу, виділення тих аспектів такої діяльності, що найбільше сприяють інтеграційним процесам та обґрунтування вагомості підвищення ефективності роботи підприємств галузі для їх рівноправної участі у міжнародній кооперації, зв'язках, співпраці.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції світового розвитку визначають важливість зовнішньоекономічних операцій у діяльності промислових підприємств. Світова фінансово-економічна криза спричинила безпрецедентне за останні 60 років скорочення міжнародної торгівлі. Незважаючи на кризові явища, економічна політика у зовнішньоекономічній діяльності промислових підприємств вимагає зміни тенденцій розвитку міжнародної діяльності на основі врахування залежності національ-

них економік від кон'юнктури на світових товарних ринках і не тільки за рахунок удосконалення товарної структури експорту й імпорту, але і шляхом використання інших видів зовнішньоекономічної діяльності, які пов'язані з інноваційним проривом вітчизняної економіки.

Безперечно, в сучасних умовах діяльність вітчизняних промислових підприємств перебуває під впливом тенденцій світового розвитку. З метою адаптування до чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ функціонування підприємств доцільним є розроблення та використання механізмів інтеграції, що базуються на побудові завершених технологічних ланцюгів, забезпеченні координації виробництва і збуту, зниженні затрат на одиницю продукції, зростанні продуктивності праці тощо. Взагалі, під інтеграцією розуміють послідовне зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії, взаємозв'язку, взаємопроникнення, взаємозабезпечення [3, с. 668]. Інтеграційні процеси підвищують життєстійкість підприємств та їхню фінансову стабільність, зміцнюють маркетинговий потенціал, посилюють конкурентоспроможність.

Однак сучасний стан економіки України, що оцінюється міжнародними експертами, характеризує недостатньо зрілу економічну систему, котра могла б на рівних правах конкурувати у глобальному просторі. Вплив міжнародних інтеграційних процесів на розвиток вітчизняних промислових підприємств розглядають через посилення тенденцій злиття і поглинання з утворенням транснаціональних компаній, стратегічних альянсів і партнерств між ними. Поглиблення співробітництва великого, середнього та малого бізнесу супроводжується використанням аутсорсингу та франчайзингу. Ці процеси стимулюють "проникнення" розвинутих країн в країни зі слабкішими економіками. ТНК є "власниками" так званих технологічних ланцюгів світової активності, у які влітаються цілі країни та регіони світу. Тому політика ТНК щодо розвитку таких "ланцюгів" безпосередньо визначає політику урядів слабких і технологічно відсталих країн, включених у них.

На сьогодні України найбільше відчуває на собі вплив міжнародних економічних відносин, які склались у рамках функціонування таких міжнародних організацій, як Митний Союз (МС) та Європейський Союз (ЄС). На сьогодні стоїть завдання вибору пріоритетів відносин, і важливим критерієм такого вибору є досягнення вищої ефективності наявного рівня регіональної інтеграції за рахунок розміру охоплення ринку та можливостей доступу до нього, освоєння нових технологій та інвестицій, що супроводжують технологічне переоснащення діючих виробничих активів у народногосподарському комплексі країни.

Національний інститут стратегічних досліджень на основі вивчення ситуацій, що супроводжували інтеграційні процеси України на пострадянському просторі узагальнює, що порівняно більші вигоди від регіональних угод виникають при інтеграції з економіками країн,

Рисунок 1 – Види зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють підприємства нафтогазового комплексу

які технологічно є більш розвинутими. Інтеграційне об'єднання МС не створює (додаткового) доступу до сучасних чинників виробництва (технологій виробництва та менеджменту тощо, а також до додаткових капіталів, що зазвичай супроводжують технології). Таким чином, як зазначено у аналітичній записці відповідних досліджень, в умовах інтеграції України до МС Україна не може розраховувати на значні ефекти від інституалізації цих стосунків. Проте значним негативним наслідком вибору на користь МС стане скасування (закриття) євроінтеграційного напрямку розвитку України [20, с. 40].

Зовнішньоекономічну діяльність, визначену як таку діяльність вітчизняних та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що побудована на взаємовідносинах між ними і має місце як на території України, так і за її межами, необхідно розглядати як інструмент інтеграційних процесів. З допомогою відповідних способів, методів та форм зовнішньоекономічної діяльності підприємство отримує можливість входження в міжнародний економічний простір, налагодження відносин для підтримання економічної співпраці, відповідним чином організовує виробничо-комерційну діяльність, логістику згідно існуючої пропозиції, попиту та вимог на глобальних ринках. На основі врахування старих та нових тенденцій ЗЕД підприємств, зокрема у нафтогазовій галузі, послідовний розгляд окремих напрямів реалізації видів діяльності у даній сфері дозволить сформулювати висновки щодо особливостей сучасного управління ЗЕД на галузевих підприємствах та виді-

лити основні напрями поліпшення даного виду діяльності відповідно до вимог сьогодення. А ці вимоги базуються на тому, що нафтогазовий комплекс є однією з найважливіших складових економіки України, що у визначальній мірі забезпечує як функціонування усіх інших галузей, так і ступінь добробуту населення. Саме від стану справ у нафтогазовому комплексі значною мірою залежить розвиток промисловості, сільського господарства, сфери послуг, комунального господарства України, а, у кінцевому рахунку, – рівень розвитку суспільства та якість життя населення.

На сьогодні процеси інтеграції не тільки окремих галузевих підприємств, але і національних економік визначили базові вимоги до здійснення ЗЕД. Зокрема основним Законом, який визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобуванням, транспортуванням, зберіганням та використанням нафти і газу, визначено, що суб'єкти ринку природного газу беруть участь у міжнародному, науково-технічному, зовнішньоекономічному та інших формах міжнародного співробітництва відповідно до законодавства та міжнародних договорів України [6]. На сьогодні підприємства нафтогазового комплексу здійснюють широкий спектр видів діяльності у сфері ЗЕД, які визначені Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [7]. Для кращої наочності їх класифікація зображена на рис. 1.

Таблиця 1 – Баланс газу 2007-2030 роки (млрд. м³)

Джерело	2007	2010	2020	2030
Власне виробництво	21	20,1	26	28
Імпорт трубопроводами	49	37,9	17	11
LNG	-	-	10	10

Примітка: складено на основі джерела: [5]

На сьогодні важливим напрямом інтеграційних процесів є міжнародне інвестиційне співробітництво, що розширює можливості доступу до інвестиційних ресурсів. Ситуація, яка на сьогодні склалась у галузі, є несприятливою, оскільки в умовах бюджетного дефіциту інвестувати у розвиток державних і стратегічно важливих підприємств складно, а в умовах низької ефективності роботи підприємств внутрішніх інвестиційних ресурсів недостатньо. Разом з тим, у Оновленій Енергетичній стратегії зазначається, що розвиток підприємств галузей може бути забезпечений шляхом самостійного інвестування комерційними компаніями (приватними або державними) у рамках природних процесів функціонування бізнесу за рахунок власних коштів або позикового фінансування. Для успішного й повного залучення цього важеля державі необхідно забезпечити компаніям сприятливе середовище для функціонування бізнесу й наявність довгострокових стабільних і прозорих правил роботи на ринку, які забезпечать повернення на інвестиції при мінімальному ринковому рівні цін. Кошти комерційних компаній повинні бути основним механізмом фінансування інвестицій у розвиток ПЕК [14].

В таких умовах важливим джерелом інвестування у розвиток галузі є іноземні інвестиції. Їх залучення пов'язано із вибором перспективних об'єктів інвестування таким чином, щоб реалізовані інвестиційні проекти не тільки забезпечили трансформаційні процеси у галузі та економіці загалом, але і сприяли входженню України у світовий економічний простір. У даному контексті необхідно звернути увагу на роботу, яка проводиться у даному напрямі. Мова йде про реалізацію інвестиційного проекту „LNG Україна”, який передбачає будівництво терміналу для регазифікації СПГ (Скrapлений природний газ) в районі міста Південного на чорноморському узбережжі України, поруч з нафтовим терміналом ВАТ "Укртранснафта" та морським торговельним портом "Південний". Інвестиції, обсяг яких у реалізацію проекту склав 856 млн. євро, загалом повинні забезпечити зміцнення економічної безпеки країни, розширення потенціалу галузі, інноваційний поступ у галузі відповідно до світових тенденцій розвитку. Реалізація проекту постачання скрапленого природного газу в Україну дасть змогу: забезпечити потреби країни в обсягах газу альтернативного походження; підвищити надійність і стабільність постачання природного газу; відкрити доступ вітчизняним споживачам до альтернативних ресурсів [11]. Основні

результати реалізації даного проекту відображено у табл. 1.

У процесі здійснення такого виду зовнішньоекономічної діяльності як міжнародне науково-технічне співробітництво, на вітчизняному просторі домінуюча позиція належить компанії «Нафтогаз України», якою видобувається понад 90% нафти й газу в Україні. Процеси лібералізації на енергетичному ринку України створили передумови для розширення даного виду ЗЕД. До вагомих здобутків у його розвитку слід віднести підписаний Меморандум про співробітництво у сфері розвідки запасів нетрадиційних вуглеводнів в Україні між компаніями "Нафтогаз України" та "ExxonMobil" (США), а також підписану Угоду про співробітництво у сфері геологічних досліджень надр України на суходолі та у глибоководній частині Чорного моря між компаніями "Нафтогаз України" та ENI S.p.A. (Італія) [12].

Міжнародне виробниче кооперування на сьогодні є найбільш розповсюдженим видом міжнародно-технічних зв'язків національних виробництв, які взаємодіють у системі міжнародного поділу праці та базуються на предметній спеціалізації. Міжнародне виробниче кооперування включає країни у міжнародний поділ праці у рамках вертикальної моделі міжнародного поділу праці, що означає збереження автономності виробничого процесу у національних кордонах. Найпоширенішими видами МВК є:

- підрядне кооперування – доручення замовником виконавцю виконання певної роботи відповідно до обумовлених вимог. За необхідності замовник інформації щодо особливостей технічного процесу надає технології, креслення, специфікацію;

- договірні спеціалізація – передбачає розмежування виконання окремих частин і етапів виробничих програм;

- спільне виробництво – передбачає організацію діяльності для реалізації технічних проектів щодо виконання складних функцій.

У сфері міжнародного виробничого кооперування вітчизняний нафтогазовий комплекс активно співпрацює з іноземними партнерами в питаннях розвідки сланцевих вуглеводнів, газоцільних порід та морського шельфу. Зокрема, у вересні 2011 року, компанією Shell було укладено оновлену угоду із дочірнім підприємством НАК "Нафтогаз України" "Укргазвидобування" щодо роботи спільного підприємства з розвідки та видобування газу щільних порід в Дніпровсько-Донецькому басейні. В червні 2012 року компанії Shell та Chevron виграли

тендери на укладення угод про розподіл продукції стосовно Юзівського родовища газу щільних порід (Донецька та Харківська області) та Олеського родовища сланцевого газу (Львівська та Івано-Франківська області). В серпні 2012 року консорціум на чолі із ExxonMobil виграв тендер на підписання угод про розподіл продукції стосовно Скіфської ділянки чорноморського шельфу [18].

У сфері реалізації такого виду ЗЕД, як зовнішня торгівля, необхідно звернути увагу на зовнішньоекономічні операції з постачання газу та нафтопродуктів в Україну. Відомо, що власний видобуток нафти і газу не може повністю забезпечити потреби національної економіки. За рахунок власного видобування Україна задовольняє потребу в природному газі на 34%, в нафті – на 10-15% [12]. Держава імпортує природний газ із Російської Федерації; нафту та нафтопродукти з Російської Федерації, Казахстану, Білорусі, Азербайджану, Прибалтики та інших країн. Через українську газотранспортну систему транспортується понад 70% усіх експортних поставок російського газу в країни Європи, що складає близько 20% від загального обсягу споживання природного газу в Європі. Така ситуація створює суттєві перешкоди на шляху до рівноправних економічних стосунків між Україною та Росією, оскільки російський газовий монополіст "Газпром" диктує вимоги, які становлять загрозу для національної безпеки України, а процеси домовленості між країнами з питань ціноутворення на закупівлю російського газу мають політичний відтінок. Вибраний Україною вектор інтеграції у Європейський економічний простір створює певні перспективи щодо активізації даного виду ЗЕД, однак у дещо новому для України форматі. Після приєднання України 1 лютого 2011 року до Договору про Енергетичне Співтовариство приймаються рішення стосовно здійснення необхідних заходів з імплементації та ефективного впровадження у життя зобов'язань України в Енергетичному Співтоваристві. Поступова гармонізація вітчизняного законодавства з європейським у сфері енергетики створює умови для появи конкуренції в галузі. Результатом роботи у даному напрямі став початок реверсних поставок газу з ресурсів європейського трейдера – німецької компанії RWE територією Польщі [19].

Діяльність галузі у сфері валютно-фінансових та кредитних операцій значно розширює її зовнішньоекономічний потенціал. Доцільно згадати про підписання у грудні 2012 року Deutsche Bank із "Укртрансгазом" угоди про надання позики загальним обсягом в 53,5 млн. євро для модернізації компресорних станцій транзитного трубопроводу "Союз". У межах підготовки першої угоди про надання позики між ЄІБ, ЄБРР та НАК "Нафтогаз України" для реалізації термінового проекту транзиту газу "Реконструкція лінійних споруд газопроводу Уренгой–Помари–Ужгород (1-ша черга)", 22-25 жовтня 2012 року відбулась оціночна місія експертів ЄІБ. У січні 2013 року, ЄБРР було наді-

слано проект пропозицій стосовно умов виділення позики для реалізації першочергового інвестиційного проекту (газопровід Уренгой–Помари–Ужгород), в якому окреслено деякі індикативні основні умови щодо реформ, які мають бути проведені до того, як може бути затверджена угода про надання позики [18].

Важлива роль у забезпеченні ЗЕД належить її нормативно-правовому базису. З огляду на стан правового регулювання нафтогазової галузі існує об'єктивна необхідність його покращення шляхом внесення змін до чинного законодавства та прийняття нових нормативно-правових актів. Напрями та шляхи такого покращення обумовлені цілим рядом чинників, одними з найважливіших яких є міжнародні зобов'язання України, передбачені у відповідних міжнародних угодах, на основні з яких пропонується звернути увагу у хронологічному порядку. Основними угодами, які підготували підґрунтя для покращення або запровадження відповідного правового регулювання в енергетиці в цілому та в нафтогазовій галузі, зокрема, є:

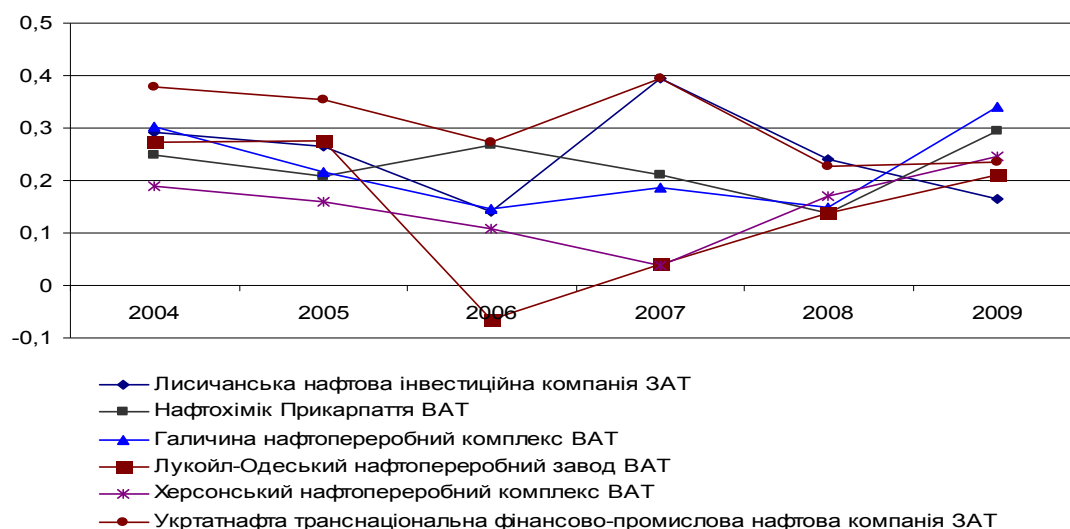
"Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами – членами", ратифікована Законом України від 10 листопада 1994 року;

"Договір до Енергетичної Хартії", ратифікований Законом України від 6 лютого 1998 року. Договір визначає загальні зобов'язання договірних сторін (серед яких і Україна) щодо вжиття відповідних заходів, зокрема у вигляді прийняття відповідних законів, спрямованих на сприяння довгостроковому співробітництву в галузі енергетики;

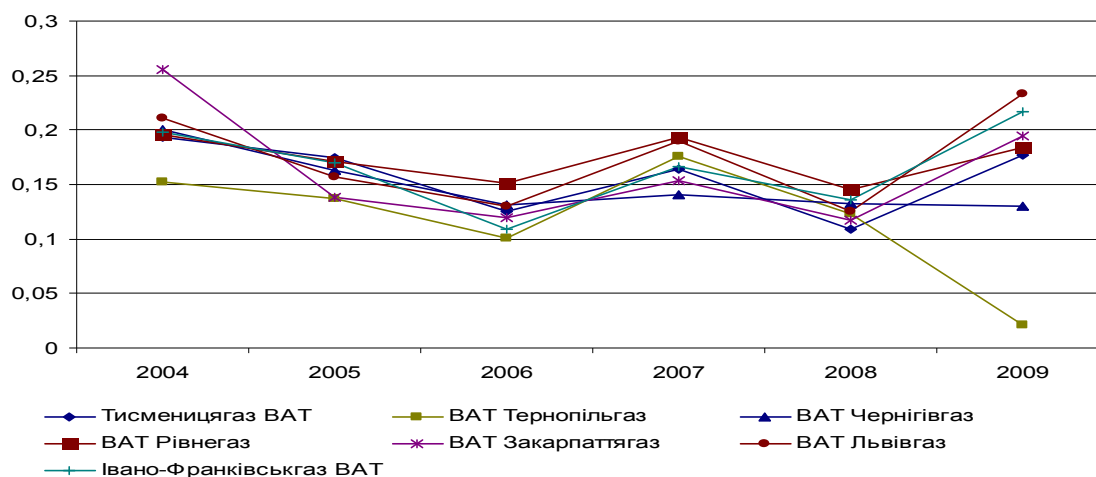
Меморандум про взаєморозуміння між Україною та ЄС щодо співробітництва у сфері енергетики, укладений 1 грудня 2005 року, у якому визначена Стратегія співпраці між Україною та ЄС у сфері енергетики [17];

Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. Згідно зі ст. 4 даного Протоколу після прийняття Радою Міністрів Енергетичного Співтовариства Рішення про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства Україна ініціює проведення відповідних внутрішньодержавних процедур, які є необхідними для набрання чинності її приєднанням до Енергетичного Співтовариства [16].

Безпосередній вплив на нафтогазове законодавство в межах правового регулювання економіки держави в цілому має вступ України до міжнародних організацій, зокрема Світової організації торгівлі (СОТ). Певний вплив на національне нафтогазове законодавство може мати також розвиток міжнародного права, спрямований на захист навколишнього природного середовища. Яскравим прикладом цього є Кіотський протокол про обмеження шкідливих викидів в атмосферу та інші подібні угоди. Серед інших чинників, які мають або матимуть вплив на розвиток нафтогазового законодавства, слід відзначити ті процеси, що відбуваються в міжнародному праві та світовій економіці.

Рисунок 2 – Динаміка інтегрального показника ефективності діяльності підприємств нафтопереробної галузі промисловості

Рисунок 3 – Динаміка інтегрального показника ефективності діяльності підприємств газової галузі промисловості

Необхідно зазначити, що, не зважаючи на суттєвий вплив зовнішнього середовища на формування зовнішньоекономічного потенціалу країни, в умовах інтеграційних процесів, важлива роль у його зміцненні належить самим підприємствам. Підприємство виступає основним суб'єктом зовнішньоекономічних відносин, і саме сильні сторони його діяльності дозволяють протидіяти існуючим загрозам або підсилюють позитивний результат прояву потенційних можливостей. І навпаки, слабкі сторони, що характеризують діяльність окремого підприємства чи галузі загалом, можуть посилювати негативні наслідки загроз чи перешкоджати максимальному використанню наявних можливостей. Таким чином, від самого підприємства залежить потенціал реалізації видів ЗЕД. З метою його оцінювання проаналізовано ефективність окремих підприємств нафтопереробної та газової галузей [15]. Динаміка інтегрального показника ефективності досліджуваних підприємств представлена на рис. 2-3.

Ситуація у діяльності нафтопереробних підприємств (рис. 2) характеризується стохастичною динамікою інтегрального показника їх ефективності підприємств. Така тенденція визначена, головним чином, зовнішніми ситуаційними чинниками: ситуацією на ринку нафтопродуктів, ціновою політикою, попитом, поведінкою споживачів, рівнем власного видобування та зовнішнього постачання нафти і нафтопродуктів. Відтак, ситуація, яка складається у діяльності окремого підприємства, є важкопрогнозованою і значною мірою залежить від зовнішнього середовища. Отримані результати дають змогу зробити висновок про те, що підвищення ефективності та подальші перспективи розвитку нафтопереробних підприємств пов'язані зі змінами, які не лише стосуються діяльності окремих підприємств, а й залежать від рішень, які прийматимуться у контексті стабілізації діяльності вітчизняних НПЗ, реалізації Оновленої енергетичної стратегії. Аналізуючи вищевказану ситуацію, необхідно зазначити,

що більше половини потреб у паливно-енергетичних ресурсах Україна задовольняє за рахунок імпорту, що відповідає середньоєвропейським показникам. Разом з тим, за запасами вуглеводневих паливно-енергетичних ресурсів Україна належить до відносно забезпечених ресурсами країн світу: в Україні розвідано понад 314 родовищ нафти й газу, серед яких 57 класифікуються як середні, великі, крупні та унікальні за своїми запасами [4]. А це свідчить про те, що Україна не використовує у повній мірі свій ресурсний потенціал. І серед причин такої ситуації є не лише макроекономічне регулювання, але й незадовільний стан самих вітчизняних підприємств.

Не менш важливим на сьогодні залишається питання розвитку газового сектору економіки України. Динаміка інтегрального показника ефективності окремих підприємств газової промисловості на рис. 3 характеризує стійку тенденцію до зменшення інтегрального показника ефективності для досліджуваних підприємств, однак рівень ефективності є невисоким. Це визначає ситуацію як таку, що значною мірою визначена політикою державного регулювання галузі, характером попиту та можливостями його задоволення, організаційно-правовою формою власності галузевих підприємств, тарифною політикою у галузі.

Таким чином, проведений аналіз ефективності галузевих підприємств характеризує значні обмеження для формування зовнішньоекономічного потенціалу галузі. За існуючої ситуації на розглянутих підприємствах низький потенціал їх ефективності перешкоджає можливостям інтегрування існуючих потужностей у сфері видобування, постачання, переробки та розподілення газу на засадах кооперування, співпраці і партнерства у Європейський економічний простір. Потрібно зауважити, що ефективне здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств неможливе без державної підтримки. Державна політика міжнародного співробітництва в нафтогазовому комплексі повинна здійснюватися у наступних напрямках: створення сприятливих умов для інтеграції економіки України у світову економіку на рівноправній і взаємовигідній основі та ліквідації дискримінаційних обмежень на торгівлю з Україною в цілому; забезпечення доступу до ринків інвестицій в енергетичні і транспортні галузі західних країн та недискримінаційного доступу до енергетичних ресурсів Сходу, справедливих умов транзиту нафти та газу; забезпечення державної політичної підтримки програм диверсифікації постачання енергетичних ресурсів та розвитку експорту енергетичного обладнання і послуг; входження в існуючі міжнародні системи енергетичної безпеки; активізація співробітництва зі світовим товариством у напрямі участі в міжнародних програмах і проектах з питань забезпечення енергетичної та екологічної безпеки енергозбереження, впровадження ринкових відносин в енергетиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що в сучасних умовах необхідно звертати увагу та розвивати наступні напрями та шляхи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств нафтогазового комплексу у контексті євроінтеграційних процесів:

1) зміцнення внутрішнього потенціалу підприємств за рахунок оновлення виробничих фондів; впровадження новітніх технологій виробництва; підвищення науково-технічного потенціалу; підвищення рівня конкурентоспроможності виробленої продукції; підвищення рівня кваліфікації персоналу; застосування сучасних форм управління й організації виробництва;

2) посилення зовнішньоекономічного потенціалу галузевих підприємств шляхом розширення можливостей кооперування та співпраці з іноземними компаніями; доведення рівня якості продукції та послуг, що виробляються та надаються підприємствами галузі до світових стандартів; підвищення наукомісткої продукції в загальному виробництві та експорті; широкого застосування маркетингу, логістики та менеджменту у сфері зовнішньоекономічної діяльності; залучення іноземних інвестицій у виробництво; участі вітчизняних підприємств у міжнародних проектах; державної підтримки та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств; створення передумов для розвитку конкуренції у галузі.

Необхідно зазначити, що досягти економічного зростання неможливо без впровадження системи заходів щодо підвищення ефективності економіки шляхом переходу від "...екстернсивного типу розвитку до якісно нового, ефективного інноваційного типу розвитку, який базується на прискоренні науково-технічного оновлення виробництва, його інтенсифікації, зниження витрат виробництва і підвищення його рентабельності та прибутковості, ...що відкриває широкі можливості для докорінної зміни ситуації в економіці, успішного розв'язання великих і складних проблем соціально-економічного розвитку" [21, с. 19]. Найважливішим кроком для розвитку економіки України є входження до групи країн, де домінує інноваційний шлях розвитку. Вихідними умовами формування ефективної економічної системи, здатної до прискореного розвитку, є прискорення темпів інноваційної діяльності та підвищення її ефективності шляхом створення ефективної інноваційної системи, що гармонізує усі етапи інноваційного циклу – від генерації знань до їх впровадження у виробництво з активізацією структурної перебудови економіки. Існуючі механізми регулювання макроекономічної ситуації у промисловому секторі не дозволяють повною мірою вирішувати проблеми, що є результатом їх негативного впливу. Основний акцент на подоланні існуючих протиріч покладатиметься на самі підприємства, що в таких умовах самостійно намагаються протидіяти зовнішнім впливам і знаходити вихід із них.

Література

- 1 Гесць В.М. Питання взаємопов'язаного розвитку економіки та енергетики України / В.М. Гесць // Вісник НАН України. – 2006. – № 2. – С. 7-28.
- 2 Гожик П.Ф. Резерви видобутку нафти і газу / П.Ф. Гожик, Є.І. Крижанівський // Вісник НАН України. – 2006. – № 2. – С. 59-62.
- 3 Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1; Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий дім "Академія", 2000. – 863 с.
- 4 Енергетична безпека України в контексті європейських нафтогазових перспектив. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua>
- 5 Дем'янюк В. Презентація Проекту „LNG Україна”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investukraine.com/uk/investment-opportunities/national-projects/lng-terminal#sthash.0Y>
- 6 Закон України "Про засади функціонування ринку природного газу": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2467-17>
- 7 Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
- 8 Карп І.М. Нафтогазовий комплекс України / І.М. Карп // Вісник НАН України. – 2006. – № 2. – С. 32-41.
- 9 Леонов А. Газовый почин / А. Леонов // Украинская техническая газета. – 13.11.2012 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com>
- 10 LNG Термінал. Морський термінал з прийому зрідженого природного газу: [Електронний ресурс] Національні проекти. – Режим доступу: <http://eimg.pravda.com.ua/>
- 11 Можливість постачання скрапленого природного газу в Україну / Л.М. Уніговський, В.В. Частухін, О.В. Лактіонов, Н.В. Куцан // Нафтова і газова промисловість. – 2009. – № 1. – С. 7-9.
- 12 НАК «Нафтогаз України». Про компанію: [Електронний ресурс] Офіційний сайт НАК. – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com>
- 13 Новый шаг к энергозависимости Украины: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.ru.nsf>
- 14 Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/>
- 15 Полянська А.С. Розвиток промислових підприємств на засадах ситуаційного управління: Дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук / А.С. Полянська. – Івано-Франківськ, 2012. – 496 с.
- 16 Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. Протокол ратифіковано Законом № 2787-VI (2787-17) від 15.12.2010, ВВР, 2011, № 24, ст.170 : [Електронний ресурс]. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a27
- 17 Співробітництво між Україною та ЄС в енергетичній сфері. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua>
- 18 Сьомий спільний звіт Україна-ЄС. Виконання Меморандуму між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі протягом 2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fue>
- 19 Тищенко С. Украина привлекает иностранных поставщиков, чтобы снизить цену на газ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com>
- 20 Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив / І.В. Клименко, Ю.М. Харазішвілі, О.М. Шаров, І.В. Ус. – К.: НІСД, 2013. – 68 с.
- 21 Чухно А.А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі / А.А. Чухно // Економіка України. – 2004. – № 4 (509). – С. 15-23

Стаття надійшла до редакційної колегії
27.09.13

Рекомендована до друку
професором **Витвицьким Я.С.**
(ІФНТУНГ, м. Івано-Франківськ)
професором **Баланюком І.Ф.**

(Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ)